

Kimenőben – így jellemezte lelki és szellemi állapotát Baka István 1995-ben, roppant korai halálának évében, egyik ekkor írott versében. Különösen tragikus, hogy ez az év egyben teljes költői és műfordítói beérettségének és beérkeztségének esztendeje volt. Sorjázó újabb kötetek, díjak, külföldi meghívások, egyre gyakoribb tévés-rádiós szereplések, egy utolsó nagy szerelem, viszonylagos egzisztenciális révbe jutás jelezte ezt az évet – miközben mar tudható volt, hogy ez a végső periódus. Tanítványok és követők mind népesebb tábora vette körül, köztük ifjabb regényirodalmunk egyik markáns egyénisége, Darvasi László – írói nevén Szív Ernő –, aki egyben Baka színes emberi egyéniségének legavatottabb ábrázolója.

1995 nyarán Szegeden töltöttem a szabadságomat. Közös régi barátunk, Szőke Katalin irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, Baka egykori évfolyamtársa – később pedig fordításai nyelvi konzultánsa, alkotótársa – hívott meg. Hetekig minden délutánt végigbeszélgettünk Bakával, hol kettesben, hol a költő szegedi irodalmár barátjaival együtt, főként Iliá Mihállyal, a legendás folyóirat-szerkesztővel. Baka – ódzkodván ugyan egy formális magáninterjútól – beleegyezett abba, hogy beszélgetéseinkről jegyzeteket készítek. Maga is tontosnak érezte, hogy betegsége végső stádiumában – akkor már egy éve rokkantnyugdíjas volt, de dolgozott – minél többet mondhasson el önmagáról és az irodalomról, ars poeticájáról. Jegyzeteim megszerkesztett szövegét autorizálta és hozzájárult közlésükhöz. Kevésssel utóbb, 1995 őszén Baka István meghalt.

Az interjú mellé még valamiféle esszét vagy tanulmányt terveztem, de mindig újabb és újabb sürgős munkák jöttek, végül a kézirat elpihent íróasztalom egyik fiókjában. Nemrégiben ráakadtam, s a *Lyukasórát* kértem meg közlésére. Úgy vélem, ez a kései beszélgetés fél évtized múltán sem érdektelen mindazok számára, akik osztoznak a költő munkássága, pályája iránt egyre növekvő figyelemben. Most pedig következzen az 1995-ben készült interjú.

✱

Hét éve ismerkedtünk meg. Mindig rengeteget beszélgettünk, de személyes ügyekről alig. Ha mégis, nekem ő ebben általában a mulattatandó, a meghökkentendő, a teljesítményét azon melegében értékelő, de inkább passzív közönség szerepét szánta. Önáltatás volna azonban azt mondani, hogy véleményem valaha is hatott rá. Társalgásaink inkább az ő gargantuásan áradó, minduntalan túlcsozulni kész önkibeszélhetnékjeiből, gáttalanul csapongó kitarulkozási vágyából fakadtak.

Lehet, ennek oka viszonylagos szegedi elszigeteltsége, bár választott pátériájában sokan kedvelik, családja és munkahelye ide köti, sőt, országos sikerei, szaporodó díjai kedvező visszahatásaként egyre inkább ő lett a Város költője – ahogy előtte *Juhász Gyulán* kívül talán senki más. Ám személyes helyi kötődéseiben a finnyássággig válogatós, magánvilágába keveseknek enged bepillantást. Nekik is inkább csak ironikusan-önironikusan élcelődve.

Az utolsó beszélgetés Baka Istvánnal

Véresen komollyá három téma tudja tenni. Amikor a zenére, a műfordításaira és a saját verseire terelődik a szó (arról viszont gondoskodik, hogy ezek „véletlenül” mindig szóba kerüljenek). Kevés emberrel találkoztam, aki nála aggálytalanabban, gyermekibb leplezetlenséggel tud és mer hiú lenni. Aminek persze látszatra ellentmond, hogy soha nem láttam megsértődni, akkor sem, amikor valaki nem lelkesedett érte vagy valamelyik produkciójáért úgy, ahogy szeretne volna.

A lakásán alig találkoztunk. Szívesebben fogadott mindenkit második (és bizonyos értelemben első) otthonában, a *Kincskereső* című ifjúsági irodalmi folyóirat (az országban e nemből az egyetlen) szerkesztőségében, amelynek közel-múltbeli nyugdíjazásáig minden szerkesztője volt.

Idén negyvenhat éves, így nem kora miatt, nem is az „irodalomnak élés luxusából”, hanem kényszerűségből kérte nyugdíjazását: habzsoló életkedve, rajongó életszerete ellenére, nagyjából egy éve súlyos betegség támadta meg. Méghozzá – ha lehet egyáltalán ilyesmit mondani – a lehető legrosszabbkor: kevés azután, hogy a *Farkasok órája* című verseskötetének, *Hodaszvicz-, Mandelstam-, Marina Cvetajeva-, Szoszno-, Brodskij-*fordításainak megjelenése után vitathatatlanul az egész mai magyar irodalom egyik legismertebb lírikusává és (nem csupán formai értelemben vett) műfordító-virtuózává lett.

Bejelentés nélkül tudtam csak otthonában megkeresni: országos hírnév ide vagy oda, az illetékeseknél eddig nem sikerült elérnie, hogy beszereljek lakására a telefont.

A pécsi *Jelenkor* Kiadó az idei könyvhétre jelentette meg az esztendő talán egyetlen verses sikerkönyvét, Baka Istvántól a *Sztyepan Pehotnij testamentumát*.

– *Új köteted már a címében is megannyi kétértelműség. „Testamentum”, azaz „végrendelet”. Rádásul bizonyos „Sztyepan Pehotnij”-é, ami szó szerint: „Baka István”. Eddig is kedvelted a „szerepverseket”, a maskarás alanyi lírát és prózát: voltál már „Yorick”, „Liszt Ferenc egy Szekszárdon megrekedt zenész kollégája”, „Széchenyi” Döblingben. Itt viszont a választott „szerep”, neved orosz tükörfordításaként, mintha egyszerre volna egy újabb jelmeztöltés, és annak visszavonása. Nem is szólva a „testamentum”-ról, aminek betegséged és múltéjeid tudói számára szintén elég ambivalens értelme van.*

– Az egyszerűbbel, a prózaival kezdem. Néhány hónapja kiderült, hogy a szokásosnál több napi kellemetlenséggel járó rákom van, emiatt jelenleg rendszeres kezelés alatt állok. Hiszek benne, hogy állapotom javulni fog. Azalatt viszont nem áltatom magam, hogy minden tekintetben ugyanúgy folytatódik az életem, ahogy eddig. De szeretek, akarok élni, és mielőbb szeretnék ugyanolyan intenzitással írni, fordítani, ahogy eddig. Most sem tétlenkedem, már csak azért sem, mert tizenkétezer forintos nyugdíjból csa-

ládót eltartani ma képtelenség. Ezért fordítok, amennyit az állapotom megenged.

A versírás más dolog. Igazából sosem voltam magát közvetlenül föltáró „alanyi” költő. Sokkal otthonosabb volt számomra, ha találtam valamilyen általam teremtett másik lírai alanyt, szerepet, mert ez lehetővé tette, hogy beépítsek a legbensőbb ügyeimről szólva is valamilyen epikus-ironikus distanciát. Mintha műfordításokban beszéltem volna legbensőbb önmagamról is: magamként, és mégsem kizárólag magamként voltam Széchenyi, Yorick, Hány János, vagy a Lisztel kortárs szekszárdi zenetanár.

Amikor beteg lettem, az elkeseredéstől átmenetileg képtelenné váltam erre az öndistanciálásra. Idén emiatt írtam tíz-tizenkét olyan verset (különböző folyóiratokban most vannak megjelenés alatt), amikben valóban közvetlenül engedtem szabadjára kétségbeesésemet. De ez nem tartott soká. Mint költőnek, rá kellett ébrednem, hogy huzamosabban számomra ez nem folytatható, ha tartani akarom magam a saját mércémhez: az ilyen közvetlenség azzal a veszéllyel fenyeget, hogy érzélgősségre, önsajnálamba, magamutogatásba csap át. Erre pedig irodalmilag még akkor sincs mentség, ha az ember tényleg katasztrófálisan érzi magát.

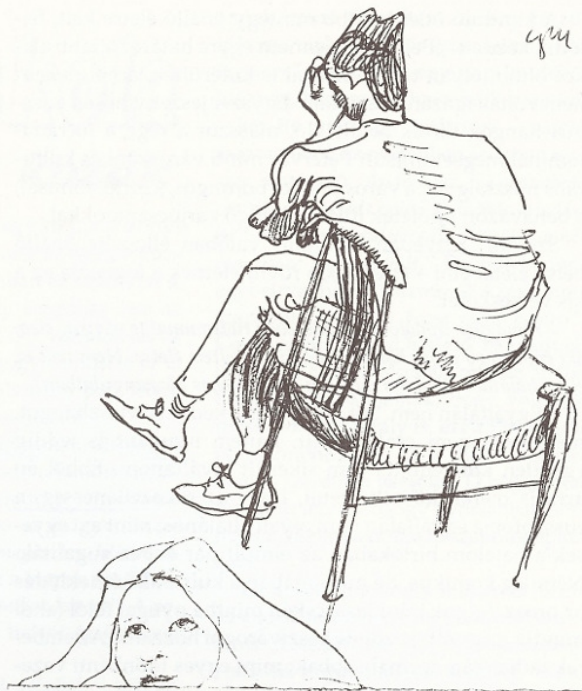
Ahogy én most: úgy érzem, mintha egy lepratelep kimenőse lennék. De erről ebben a néhány versben mindent elmondtam már. Ezért viszonylag gyorsan abba is hagytam. Ebben a helyzetben nekem nagyszerű kapaszkodó, hogy fordíthatok.

– Ebben a mostani, nem túl „költészetcentrikus” világban új köteted a megszokottnál élénkebb olvasói visszhangra talált. A címadó vers, ahogy már tudjuk, egyszerűen a te neved orosz fordítása. Az előbbieik fényében, ez az önleplező álarcosdi vagy álarcos önleplezősdi mennyiben esik egybe közvetlenül a te életrajzi éneddel, és mennyiben a korábbi „jelmezeidhez” hasonló új szerep? Egyáltalán, honnan az ötlet, hogy magyar költőként olyan „hamisított” fordításkötetet írjal, ahol az avatatlanabbak megtévesztésére a magyar cím alatt mindenütt ott áll a nem létező orosz eredetük címe is?

– Orosz szakon végeztem az egyetemem, nem csupán a diploma kedvéért, hanem mert már negyed százada bele-szerettem az orosz irodalomba. Ráadásul életemből egy évet, a legmeghatározóbbak egyikét Leningrádban töltöttem, jobbára olyan fiatal orosz értelmiségiek körében, akik az egykori Szovjetunióban nem voltak igazán „tipikusak”. Ha politikai értelemben nem voltak is „belső disszidensek”, kultúrájukban, szellemiségükben igen. Többszörösen kilógtak a sorból: kézről kézre adták az akkor még csak „szamizdatban”, gépelt formában terjedő Ahmatovákat, Mandelstamokat, Brodskijokat, Szolzsenyicineket, kazetákon Okudzava vagy Viszockij dalait és szövegeit.

A saját átlag-közegükön belül első fokon idegenre tette őket orosz voltuk ellenére, hogy olyan kulturális hagyományt teljesítettek meg és közvetítettek felém, ami tökéletesen különbözött attól, amit nálunk „szovjet-oroszként” ismerni illett, vagy kellett.

De idegen volt ez a közeg az akkori Leningrádban – hogy úgy mondjam – genetikailag is: bármi paradox, ennek a „nem hivatalos”, sőt, tilalmas kulturális-irodalmi hagyománynak a fő ébredartói és ápolói jelentős részben orosz zsidók voltak.

És végül, mint típus, teljesen idegenek voltak ezek az értelmiségiek a hazai szabványtól. Alighanem egyedülálló, ami az orosz intelligenciánál ma is magától értetődik: nálunk vajmi ritkán találkozni olyan „reálértelmiségiekkel”, akik a zsebükben – mondjuk – Babits-csal vagy Weöressel indulnának mérnök létükre reggelente a munkába. Akiket én Leningrádban megismertem, java részben leendő természettudósok, főleg fizikusok voltak – de magától értetődött számukra, hogy a kezük ügyében mindig legyen egy-egy Blok- vagy Ahmatova-válogatás.

Ilyen előzmények után jutottam el először egyáltalán az igazi orosz irodalomhoz, pontosabban, annak egy akkori-ban eléggé félreszorított vonulatához. Aztán később már kézenfekvő volt, hogy fordítani is kezdjem képviselőit. Az elmúlt tíz évben ennek következtében meglehetősen sok századfordulós, „nyugatos”, „ezüstkoros” és modern nagy orosz fordítottam és fordítok magyarra, Annyenszkijtől Hodaszevicsig, Marina Cvetajevától Arszenyij Tarkovszkijig (a már szintén elhunyt nagy filmrendező költőként-klasszikus apjáig), de időnként még a legnagyobb klasszikusok újrafordítására (*Puskin, Bunyin, Blok*) is adódott módom.

Először a kilencvenes évek elején „fedeztem föl”, hogy van egy mind markánsabb vonásokat öltő, hangsúlyozottan pétervári vagy (Mandelstam szavával) „petropoliszi” orosz lírai énem is. Ekkor született meg bennem az eleinte csak játékos ötlet, hogy „Sztepan Pehonij” néven elindítom egy sosem volt orosz költő magyarországi „karrierjét”. Eleinte még az az irodalomtörténészeket ugratható huncutság is fölmerült bennem, hogy valóban mint műfordításokat adom a „Pehotnij”-verseket közre – erre a folyóiratok közül csak a *Hitel* volt maradéktalanul, a *Holmi* részlegesen vevő, a 2000 teljesen elzárkózott (persze annyira senkit nem akartam lóvá tenni, hogy ne én avassak be mindenkit „Sztepan Pehotnij” kilétének „titkába”).

A kiinduló ötlet később mintegy önálló életre kelt, fejlődni kezdett. „Pehotnij” bennem egyre határozottabb alakot öltött, olyan tulajdonságai is kiderültek, amik nekem nem voltak igazán a sajátjaim. Egyszer jeszenyinesen édesbűs hangok törtek belőle elő, másszor a régi, a forradalommal megsemmisült Pétervár iránti városképi és kulturális nosztalgiák, a város örökké borongós, szürke tónusai, a behavazott épületek fölött kerengő varjúcsapatokkal...

Szóval, „Sztyepan Pehotnij” valóban elkezdte önálló belső életét élni – és ennek a rövid életnek a foglalata ez a kis verseskötet.

– *A magyar irodalom történetében tudtommal te vagy az első, aki éppen egy orosz költőentellektüelt keltett életre. Nem volt ez eleve hálátlan feladat a mostani oroszellenes közhangulatban?*

– Egyáltalán nem. Sőt, ilyen élénk kedvező visszhangot, még hozzá nem csak hazait, hanem nyugatit is, eddig egyetlen kötetemmel sem sikerült kiváltanom. Ebből én arra is merek következtetni, hogy az oroszellenesség, a russzofóbia egyáltalán nem olyan általános, mint azt egyesek a hatalom birtokában az elmúlt pár évben sugallták. Némileg komikus, de mostanában a kulturális érdeklődés az orosz dolgok iránt lassacskán mintha nyugat felől (ahol mindig megvolt) kezdene beszivárogni hozzánk. Az emberek láthatólag normálisabbak, mint egyes időnkénti vezetőik: nem zagyválnak bele politikát olyasmibe, aminek lényege szerint ahhoz semmi köze.

– *Hogyan folytatódik majd „Sztyepan Pehotnij” sorsa?*

– A válasz már a versesfüzet címében benne van: sehogy. Sztyepan Pehotnij megírta „testamentumát”, lelki végrendeletét. Vagyis számot vetett azzal, hogy számára nincs folytatás. Ő ezzel számomra, teremtetője számára meghalt.

Hogy én, mint kreatora, hogyan folytatom, nem tudom. Mindenesetre, most egy műfordítás-köteten dolgozom, és amint túljutok a néhány még előttem álló kezelésen, szeretnék ismét verseket, prózát, sőt, rendszeresen publicisztikát is írni.

És bízom benne, hogy én leszek az, aki egy majdani gyűjteményes Baka István-kötetbe, annak egyik ciklusként, beveszi majd a Sztyepan Pehotnij testamentumát is.

✱

Beszélgetésünk végén bemutatunk néhányat Baka István nemrégiben készült műfordításaiából.

Innokentyij Annjenszkij

Szeptember

*Arannyal futtatott, de satnyuló liget
A lassú kór, a láz még csábos bíborával,
S a késő nap heve megkurtult sugarával
Érlelni gyöngé már a dús gyümölcsöket.*

*S megsárgult szőnyegek, s goromba nyomaink,
S hazug szavai egy utolsó párbeszédnek,
S parkokban mélyenincs tavak homálya ring,
Az érett szenvedést rég elfogadni készek...*

*De veszteségben is szépségeket talált
A szív és szédülést a rossz varázslatokban,
S ki megkóstolta már a lótuszt, izgatottan
Beszűjja most az ősz bódító illatát.*

Mihail Kuzmin

Epilógus

*Mit kezdjek, verseim, tivéletek?
Végződötök, kezdve éppen.
Boldog menyasszony – s vőlegénysereg,
Elhunyt a holt egészen.*

*Regények szózatát megértheted,
Hatalmas pont a végen;
Tudod, ki Armand, özvegygé ki lett,
S kié Eliz, kié nem.*

*De könnyen szőtt mesém adós marad
Sok mívés utalással,
Gazellamód szökellve ugrik a
Mély árkon által.*

*Szememben érző lelkű olvasó
Könnyet se láthat,
Nem pontot tesz a végire a sors,
Hanem pacát csak.*

Mihail Kuzmin

Édes meghalni

*Édes meghalni
a csatatéren,
hol nyílvesszők, kopják suhognak,
amikor a trombita harsog
és tűz a nap,
délben,
a haza dicsőségéért elesve
és hallva körötted:
„isten veled, hős férfiú!”
Édes meghalni
tisztos öregként
ugyanabban a házban,
ugyanazon az ágyon,
ahol születtek és meghaltak őseid,
gyermekeid körében,
akik már megférőfiasodtak,
és hallva körötted:
„isten veled, apám!”
De még ennél is édesebb,
még bölcsőbb,
eltékozolva minden birtokod,
eladva az utolsó malmodat
azért a nőért,
akit másnapra elfelejtenél,
és hazatérve
víg dáridó után a házba,
melyet már dobravertek,
megvacsoráznai és
százegyedszer olvasva újra
Apuleius történetét,
meleg és illatos fürdőbe ülve,
nem hallva semmiféle búcsúszt,
felvágni az ereidet;
s a hosszú ablakból a mennyezet alatt
viola illatozna,
pirkadna már,
és fuvolák szólnának messziről.*